

CSANÁD MEGYE TÖRTÉNETE

ÁLTALÁNOS RÉSZ

Természetrajzi szakasz

Csanád megye fekvése és természeti adottságai

I. §

Csanád püspöki város adott nevet a megyének, amely egykor terjedelmesebb és gazdagabb volt, mivel a vidék a Maroson túlra terjedt, de mert azt a területet a temesi Bánáthoz csatolták, sokkal kisebb lett. Ti. a közepes nagyságú megyét délről a Maros, keletről Arad megye, északról és nyugatról Zaránd és Békés megye határolja körül.¹

A megye neve neve és kiterjedése

Az egész vidék nagy kiterjedésű mezőkön szélesen elterülő síkságon fekszik. Itt-ott tölgyerdők vannak, amint hisszük, újabkori telepítésűek. Régebben ugyanis alig történt említés ezen az egész sík vidéken fának a nyomáról.

Síkságon való fekvése

II. §

Egyedül a Maros öntözi azt a vidéket. Ez mihelyt Petske falunál elhagyja Arad határait, szélesebb mederrel érinti a csanádi szántóföld szegélyét. Egykor ezt a megyét középen szelte át, de miután a Maroson túli részt a temesi Bánáthoz csatolták, most már a vidék határait zárja le. Azokat a helyeket, amelyek mellett a tulsó részen folyik el, a Bánátban² említettük. Ezen a részen, amelyen a csanádi földet érinti, csak a birtokokat öntözi, kivéve 2—3 falut. Máskülönb termékenység tekintetében nem marad el a szomszédos földek mögött; sík földje ugyanis búza és gabona termesztésére alkalmas, de a szőlőművelés se hiányzik, különösen Makó városánál nemes és jóízű bor terem. Istvánffy (a) szépen írta le ennek és a körülötte lévő vidéknek a választékosságát és termékenységét, amikor Csanád elvesztéséről szólt: „Ezek a helyek majdnem mind kellemes és terjedelmes síkságon vannak, öntöző folyók mellett fekszenek, a talaj hozama, a barmok termékenysége, a halak sokasága, a gabonának, takarmánynak, gyümölcsöknek a bősége és az ég áldása tekintetében semmiféle más föld mögött nem maradnak el.”

Egyetlen folyója a Maros

Termékenységi helyzete

(a) Liber XVII. pag. 300, 47.

III. §

Ezekből, amiket elmondtunk, meg lehet állapítani, hogy megyénk állattartásra alkalmas. Hozzájárul, hogy a falvak, melyek egykor sűrűn lakottak voltak, elnéptelenedvén, immár annál bővebben tárulnak fel barom számára való legelő területül. A vadállatok közül csak azokat tűri, amelyek a mezőkön otthonosak: a vadászat itt is válogatás nélkül mindenre szabad.

Állattartásra alkalmas

Politikai szakasz

Csanád megye lakosai és előljárósága

I. §

A vidék régi lakóiról, mivel annyiszor szóltunk már róluk, nem szükséges sokat beszélni. Még mindig a *dákoktól*, *gepidáktól*, *gótoktól*, *hunoktól*, *avaroktól* és *magyaroktól* egykor lakott régi Dáciában járunk. Amint pedig azok a régi lakosok kölcsönösen elűzték egymást lakóhelyükről, úgy a *magyarokat*, a legutolsónak érkezett lakókat először a *kunok*, majd a *tatárok*, végül a *törökök* rendkívüli módon zaklatták. Másutt fogjuk elmondani, hogy minő csapásokat szenvedett el a *kunoktól* mindkét oldalon a Tiszapart. Tudva levő dolog, hogy a tatárok ismételten annyira kipusztították a vidéket emberek és barmok tekintetében, hogy alig maradt nyoma az emberi művelésnek. A törökök pedig, akik másfél századon át itt háborúskodtak, kimondani is szörnyű, hogy minő csapásokat okoztak. Gyakran megtörtént, hogy nem akadt senki, aki a vidéket megművelte volna. Ezért annál rútabb pusztulásra jutott minden, minél szörnyűbb volt az ellenség vadsága. Miután az ellenséget az egész vidékről elűzték, ami Isten és *Nagy Lipót*³ sikere volt, és a *karlövici béke*⁴ visszaadta a nyugalmat, a vidék kezdett újra benépesülni a magyaroktól, de nagyon lassú növekedéssel. Ezeknek a nyelve a tiszántúlvival egyező magyar. Táplálkozásuk és öltözködésük pedig a vagyoni helyzetnek megfelelően, hol műveltebb, hol ismét silányabb. A rácok mindezülig kevesebben voltak, nekik persze a Maroson túli vidék barátságosabbnak látszott. A görögökben⁵ viszont nincs hiány, mert a kereskedés kedvéért mindenütt letelepülnek.

A vidék régi lakói: a dákok és mások, akik őket követték

A vidéket és lakosait ért csapások

Pusztaság

Mikor kezdett újra benépesülni?

II. §

Az egész vidék főtisztviselőit *főispánoknak* hívjuk. Ez a tisztség örök jogon a *csanádi püspökséghez* van kapcsolva.⁶ Ezért itt nem soroljuk fel a főispánokat, ezt akkor fogjuk megtenni, amikor a *csanádi püspökök* névsorát összeállítjuk. Tudomásunk szerint a többi tisztség még nincs helyreállítva. Ezért sokáig majdnem ugyanaz volt a joggyakorlat itt, mint

A megye előljárósága

amelyet Arad megyénél kifejtettünk. Egyrészt ugyanis a katonai parancsnokoknak is voltak kormányzati teendőik, másrészt a királyi kincstár gondnokai sem voltak híjával a feladatnak. Most a püspökség főtisztelendő helynöke igazgatja az ügyek legnagyobb részét. Miért? Azért, hogy legyen remény, hogy eljön az idő, amikor a legjobb uralkodó kegyességéből a régi kormányzás rendszere hamarosan régi virágzásában helyre fog állni.

KÜLÖNLEGES RÉSZ

I. szakasz

Csanád megye várai és városai

I.

Csanád városa és vára

I. §

Csanadinum, a magyaroknak *Csanád*, egykor kiterjedt és sok előnnyel rendelkező város. *Bonfini* mondja róla (a): „*Csanád megye várossal és előkelő bazilikával.*” *Istvánffy* (b) *terjedelmes, de falakkal nem övezett városnak* nevezi. Volt azonban egy vele kapcsolatban levő, ostrom elviselésére elég erős vára. Mindkettőt a *Maros* déli oldalával mossa,^{6/a} a várat pedig azáltal is erősíti, hogy az árkokat megtölti vízzel. A püspökséget Sz. *István* állította fel a városban. Így hát híressé vált, nem kevésbé püspökeinek jámborsága, mint a gonosz emberek gazságai által. Még életben volt ugyanis *Boldog Gellért*,⁷ a minden tekintetben feddhetetlen férfiú, midőn az övéi iránti vad kegyetlenségéről leginkább ismeretes *Aba király* vérrel szennyezte be a várost. *Thuróczi* (c) így örökítette meg a dolgot: „*Midőn a király Csanádon tartotta a 40 napos böjtöt, ugyanazon a böjtön kb. negyven embert tanácskozás ürügyén egy házba zárt, és fegyveres katonák által megölette őket, bár nem volt rájuk bizonyítva semmi, és nem tettek beismerő vallomást.* Ezért *B. Gellért* csanádi püspök egyházi szigorúsággal fedtte meg a királyt, előre megmondta neki az őt fenyegető veszedelmet. Méltán mondhatjuk ezeket a bekövetkezendő csapások előjátékának. *Rogeri*us említi (d) ugyanis hogy 1242-ben *Béla* király elűzése után a tatárok feldúlták a várost. De ezek a tatárok által történtek. Sokkal szörnyűbb volt két századdal⁸ később *Székely*, melléknevén *Dósa György* kegyetlensége, aki a pápa jóvoltából a kereszténység közös ellensége ellen összegyűjtött hadsereget nem habozott Magyarország belterülete ellen fordítani. Az eseményt *Istvánffy* részletesen leírja (e). Nem maradhatott sértetlen a lázadó ember támadásától *Csanád* sem, jóllehet csatlósai *Pestnél*, *Egernél* és *Váradnál* elesvén, érettebb megfontolásokat kellett volna

Csanád egykor hatalmas város volt

A várral együtt Maros menti fekvésű

Szt. István itt püspökséget állít fel

Aba király kegyetlensége szennyezi be

A tatárok feldőlják

Székely György szörnyű tette a város ellen

(a) I. decas, Liber pag. 26, 23.

(b) Liber V. pag. 70. 13.

(c) Chronic. Hungar. P. II. pag. 44, 5.

(d) De destructione Hungariae per Tartaros.⁹ Caput XXXIV. p. 192, 34.

(e) Az V. könyvben. Vö. Taurinus, Stauromachia.¹⁰

kigondolnia. „*Eközben — mondja Istvánffy (f) — az övét ért annyi és oly gyászos csapástól meg nem törve, Szegedet kikerülve, útját Csanád felé irányította, és azt a terjedelmes, de semmiféle fallal nem övezett várost csekély fáradsággal elfoglalta; mindenkinek a házában és vagyónában garázdálkodott, de különösen a papokéban.*” Hogy miféle végzetes dolgok vártak eme ostrom következtében Csáki János^{10/a} püspökre, azt az ő említésénél, ami vissza fog térni, elmondjuk.

II. §

Az 1514. évben ily módon sújtott Csanád ezt a szörnyű csapást nehezen heverte ki. Amikor ugyanis a legborzasztóbb háborúkkal terhelt század elkezdődött, az ismét új veszedelmeket hozott Csanádra. Erdélyben György barát¹¹ állott az ügyek élén, aki már szövetségi kapcsolatban volt I. Ferdinánddal, amikor János özvegyének hívei a várat és a várost ostromgyűrűvel vették körül, de szerencsétlenebb kimenetellel, mint gondolták: elesvén ugyanis az ostrom kezdeményezői, a város megszabadult attól a veszélytől, amibe akkor került¹² (g). Erről a dologról Bethlen¹³ (h) ezt mondja: „*Petrovics, Temesvárnak és Lippának parancsnoka, Csanádot Kerepeczi Miklósnak, a trákok¹⁴ parancsnokának vezetésével 8000 ráccal ostrom alá vette, amit Peresits Gáspár¹⁵ bátran kivédett. Miklós nagy vereséget szenvedve felhagyott az ostrommal.*” Ti., hogy Erdélyt, melyet Ferdinánd megbízásából kormányzott a barát, visszatérési szabadság által Izabella magának megszerezze, Petrovicsot,¹⁶ a heves természetű férfit erős hadsereggel magához hívta a tartományba. Ő pedig vállalva az odautazást, útközben mindazokat a várakat elfoglalta, amelyeket csak tudott. Így hát alkalom nyílt Csanád elfoglalásának a megkísérlésére. A barát azonban, nehogy úgy tűnjék fel, hogy a Zápolya pártiaknak hitvány módon hízeleg, Varkuch Tamást,¹⁷ hú emberét az ostromlott csanádiaknak segítségül küldi, aki velük közösen megbeszélt terv szerint Kerepeczi Miklóst késő éjjel a városi lakosokkal együtt hirtelenül megtámadva, akkora mézárálást vitt végbe, hogy Kerepeczi¹⁸ alig tudott néhányadmagával megmenekülni. Említésre méltó az a szemrehányás, amellyel a szerencsétlen kimenetelű harcból visszatérő Kerepeczit felesége fogadta. Bethlen így foglalta írásba: „*Miután Kerepeczi hazatért, felesége lángoló arccal és szemekkel, fogait csikorgatva és kiabálva, lelkében iszonyú haragot táplálva sietett elébe: Igazán méltó az a férfiú — mondotta — aki jól végzett munka, az ellenség legyőzése után diadallal tér haza, arra, hogy felesége gyermekeivel együtt örvendezve menjen elébe; méltó, aki az oly hitvány férfinál kétségtelenül kiválóbb bátor anyától kap utódot, hogy, ha gyermekei az anyjuk jelleméből merített tehetségből valamit bírnak, megrontsa az apjuktól kapott puha és*

A csanádiak újabb szerencsétlenségei

Izabella párthívei ostromolják

Az esemény története

Kerepeczi veresége

Feleségének vele szemben tett, említésre méltó szemrehányása

(f) Uo. pag. 70, 11.

(g) Istvánffy, Liber XVI. pag. 295,15 az 1550. évnél.

(h) Liber IV. pag. 153.

harciatlan lelkiület. Ó, én szerencsétlen! Mily nagyot csalódtam reményemben és vélekedésemben! Leghitványabb férfit, mi vár rád többé az életben, hiszen van-e valami, ami kevésbé gyűlöletes életet adhatna neked? Ez a fény, amit látsz, ameddig csak élsz, a te gyámoltalanságodnak, az ellenség dicsőségének a megvilágítására fog felkelni, hogy az, ami minden élőlény számára a legkedvesebb, számodra gyűlöletes és utálatos legyen: sőt a sötétségben is eléd áll az oly nagy vétked emlékezete, amely — akár akarod, akár nem — örökké előtted fog forgolódni. Az annyira rút életnél mennyivel tisztességesebb lett volna neked a halál! Mennyivel elviselhetőbb lett volna a tied számára! Továbbá, miféle dicsőséget remélhetsz az utódok részéről te, aki saját nemességedet oly „dicsően” növelted. Te, akit az ősök dicsősége ékesít, azt a dicsőséget gyalázat által kisebbitve hagyod hátra az utódainak. Duplán: egyrészt az utódainak, másrészt az őseidnek: az előbbieket példád által teszed tönkre, az utóbbiaknak — amennyiben rajtad múlik — dicsőségét és ragyogását homályosítja el a te példád. Kotródjál innen, méltatlan férfi! Azokkal a szemekkel foglak nézni, amelyeknek semmit sem hagytál. — A nő éppen olyan szigorú volt férje iránt tetteiben, mint amilyen beszédben: több hónapig nem engedte színe elé, gyűlölettől és haragtól lángolva.” Jónak látszott ezt közbeiktatni asszonyban meglévő férfias lélek bizonyítékaként.

III. §

Alig állotta ki azonban Csanád eme veszedelmeket, amikor úgy látszott, hogy a végzet sürgetésére végpusztulásra jut. Ferdinánd és a törökök között háború tört ki, amelyben az utóbbiak János özvegyét és fiát igyekeztek Erdély élére állítani, az előbbi viszont az orszégrészre vonatkozó jogait kívánta érvényesíteni. Ezzel a dologgal sok csapás járt együtt. Miután ugyanis a háborús vállalkozás elkezdődött, és a várak egyik részét az ellenség részint csellel, részint a mieinknek a félelme következtében elfoglalta, teljes erejével Csanádra támadt. Csanádot azután követte a püspök városa és székhelye a Maros mellett fekvő várral és híres templommal. A város azonban, amelyet kevéssel azelőtt György barát ajánlására Ferdinánd átadott Ugodi Ferencnek, a fehérvári káptalan prépostjának,¹⁹ semmiféle fallal nem volt övezve. Ennek parancsnoka a legnagyobb félelemtől és rettegéstől indítatva, az ágyúlövéseket be sem várva, a vár kulcsait Mehemet elé vitte és azt tüstént átadta²⁰ — amint Istvánffy említi (i). Hogy ebből a dolgoknak miféle változása következett, azon a helyen részletesen elmondja a történetíró. A Maros mindkét partján ugyanis az összes vár a mieink nemtelen gyávasága következtében vagy időnek előtte megadta magát, vagy az őrség távoztával üresen maradt és így az ellenség kezébe került. Hozzájárult azoknak a szerbeknek, akik Temes megye mezősegi falvait széltében lakták. Mehemethez pártolása,

*Csanád utolsó
pusztulása*

Minő bajokat hozott ez magával?

(i) Liber XVII. pag. 300.

ami sok későbbi bajnak lett forrása és kezdete. Ezek[†] a nem kevésbé dicstelen, mint veszedelmes dolgok 1550²¹-ben történtek. Ebben az időben ugyanis nemcsak az egykor virágzó és művelt város ment tönkre, hanem — ami a legfájdalmasabb — maga a püspökség is a mohamedán tévhit áldozatává lett. Később, 1595-ben az erdélyi hadsereg vezére, *Borbély György* (k) *Báthori Zsigmond* megbízásából visszafoglalta ugyan Csanádot, miután előzőleg nyílt csatában szinte a végpusztulásig megverte a parancsnokát a gyulaival együtt. De az erdélyiek számára csak időleges volt a város eme birtoklása. Jóllehet Szulimán,²² Temesvár parancsnoka (1) egy ideig hiába támadta a várat és a várost, mégis ugyanabban az évben (m) a mieink szétszaladása után az ellenség birtokába került. Az 1598. esztendő már jócskán előrehaladt, amikor a törökök *Báthori Zsigmond*nak, Erdély fejedelmének az állhatatlanságától indítatva hadi vállalkozásra szánják el magukat. Ama háború vezére, *Szatercsi Mehmet*²³ volt kijelölve arra a feladatra, hogy nekik az Erdélybe való bejutást előkészítse. Csanád vára ellen, mely akkor — mint mondtuk — az erdélyiek hatalmában volt, vezette táborát, és azt tüstént ostromgyűrűvel zárta körül. Nyolc nap múlva a szünet nélküli ostrom szenvedése a várórséget oly nehéz helyzetbe juttatta, hogy nemcsak a vár megtartásáról, hanem saját maguk életéről is lemondtak. *Lugosi Ferenc*, a kora ifjúsága óta hadművészetben jártas katonaeMBER a várban volt. Ő tehát midőn látta, hogy a falak már omladoznak, és hogy a törökök nem fogják abbahagyni az ostromot, erre semmi remény sem mutatkozott, ragyogó beszédben indítványt tett a kitörés vállalására. Ezeket mondta: „*Mindnyájan látjátok, igen vitéz férfiak, minő veszedelemben forgunk. Bárhová nézünk és figyelünk, látjuk, hogy a törökök csapatai mindent megszállottak. Immár nincs semmi remény sem a kitartásra, sem a megmenekülésre, sem a segítségre. Megmaradt azonban a veszedelmek közepette a bátor lélek, ha ugyanis minden más vonatkozásban legyőztek is, a bátor lelkünk még nincs legyőzve. Mindenféle megadás nyomorúságos, de az a legnyomorúságosabb, amely még az életben maradást sem ígéri meg. Egyrészt, mivel a természeténél fogva vad és könyörtelen ellenség övéinek annyi általunk okozott vereségét látja, másrészt pedig, mivel nem is annyira a győzelemben vetett hitünkkel mint inkább makacs ellenállásunkkal diadalának útját késleltetni merészeltük, annyira megdühödött ellenünk, hogy ha ezerszer ígér is esküvel nekünk sértetlenséget, abból a világon semmit sem fog teljesíteni. Vérünket tehát kénytelenek vagyunk kegyetlen ellenségünknek feláldozni, úgy kell azonban az áldozatot meghozni, hogy ne érezze azt, hogy büntetlenül ontotta vérünket. Ne tehetetlen barmok módjára megkötözve gyilkoljanak le bennünket. Ez az elfajzottaknak a sorsa: a bátor férfiak bátran néznek szembe a halállal. Mert a szolgaság — ha*

Az erdélyiek visszafoglalják

A törökök ismét elfoglalják

Az ostrom története

Lugosi Ferenc várparancsnok beszéde az övéihez

(k) Istvánffy, lib. XXIX. pag. 669, 26.

(1) Liber XXXI. pag. 724, 12.

(m) Uo. pag. 728, 28 az 1598. évnél.

ugyan arra méltatna is minket az ellenség — mi más, mint lassú, különféle kínzások által meghosszabbított halál. Sokkal kívánatosabb lesz tisztességgel, sőt dicsőséggel elszenvedni az egyszeri halált, mint nyomorúságos módon sokáig gyöttrődni. Nem kell ugyanis nekünk követnünk az okatlan gyermekeket, akik megbetegedve inkább akarnak végtelenségig kinlódni a fájdalomtól, mint a keserű italt egyszer lenyelve a betegségtől megszabadulni. Mivel ez így van, nagyon szeretett katonatársaim, akár az életre, akár a halálra egy út maradt számunkra, ti. az, hogy az ellenség csapatain, őrségein, őrállásain való titokban történő kitöréssel, erőszakkal utat nyissunk magunknak és életünket fegyverrel védelmezzük meg, vagy, ha úgy hozta a sors, ne bosszulatlanul haljunk meg. Ha ezt fogjuk cselekedni, halálunk hasznos lesz: dicséret és dicsőség fog minket követni, és az ilyen halál élet lesz, nem pusztulás. A bátor férfiak ugyanis tovább élnek a félelem nélkül bekövetkezett halál után, mint ebben a nagyon szűk időhatárokkal megszabott életben. Sírjon az ellenség, amikor mi elesünk, hogy ne lásson, könnyeit vegyítse össze a vérünkkel és a sajtójával, és győződjön meg róla, hogy milyen áron vásárolta meg a mi halálunkat és utóbb bánja meg a drágán nyert diadalt. Ne készen kapott, hanem vérrel és hússal megveit győzelmet élvezzenek. Menjünk tehát, vitéz férfiak, ezzel a jobbnakkal készítsünk magunknak életet vagy halált, és gondoskodjunk arról, hogy ha kimenekülünk, csodáljon minket az ellenség, ha meghalunk, irigyeljen.” Ezeket mondotta ő (n), mi pedig szükségesnek tartottuk ide iktatni, hogy világossá váljék, *Lugosi* nem harciatlan természete miatt, hanem a bátorságban való bizakodással hagyta el a majdnem fegyvertelen várat. Így hát mindent előkészítve a kitörésre, a várórség a szerencsére bízta magát, és amerre út adódott, ékcsapatot képezve áttörtek. De mivel a tervről értesült és a vélnél felkészültebb törököket támadták meg, a legtöbbjük elesett, *Lugosi* mégis kevesedmagával az ellenség legsűrűbb csapatán áttörve, éppen nem dicstelenül, sértetlenül megérkezett az övéihez. Ezután *Csanád* a törökök hatalmába került vissza, és újból azoknak a gonoszsága fertőzte meg. Nem is tudott attól a fertelmességtől megszabadulni, csak *Buda* elfoglalása után. Akkor ugyanis, miután *Szeged* megadta magát, *Csanád* is október 22-én a mieink hatalmába került (o). A legkorábbi kezdettől fogva általában ezeket az eseményeket és *Csanád* város ilyen sorsfordulóit emlegetik a történelemben.

Az ostrom vége

IV. §

Egyébként véleményünk szerint a város nevezetességéhez tartozik az, amit olvasunk róla, hogy egyrészt országgyűlések miatt látogatott volt, másrészt, hogy királyi sír is híressé tette. Ti. *Alemann Péter*,²⁵ akit *Szt. István* *Gizella* mesterkedésére

A város egyéb nevezetessége: a gyűlések

(n) Bethlen,²⁴ liber IX. pag. 664.

(o) Liber XLVII. Istvánffy folytatójánál

utódává tett, visszaélt ezzel az álúton szerzett méltósággal, és egyedül arra törekedett, hogyan vesse a németek sok bűne által bezennyezett Magyarországot az idegenek uralma alá. Tudomásunk van róla (p), hogy Magyarország előkelői *Csanádon* összejöttek és terveket szőttek Péter elűzésére és a száműzött *András* és *Levente* visszahívására vonatkozóan. Ez meg is történt. Péter elűzése után ugyanis *Abát*²⁶ nemzeti királyukká választották, de nem jobb következménnyel. A nemes férfiak ama legyilkolásából, melyről fentebb említést tettünk, meg lehet állapítani, hogy az ellene való terveket ismét *Csanádon* tárgyalták meg. Sírt adott a város *Kun Lászlónak*, akit a kunoknak a király által annyira kedvelt gonoszsága *Kőrösszeg* váránál eltett a láb alól. Erről a dologról *Parschitius*²⁸ (q) ezeket mondja: „*A kunok a poharazó királyt uralkodásának 13. évében csellel megtámadják és méregtől, valamint dárdatól átdöfve, félholtan Kőrösszeg vára mellett otthagyják. Testét azután Csanádra vitték, és az ottani bazilikában 1291. július 19-én ünnepélyesen eltemették.*”²⁹ A városról ezeket kellett elmondani. Most a püspökségről és püspökeiről adjuk elő, amik tudomásunkra jutottak.

Kun László király sírja

Szt. István itt püspökséget állít fel

Amint említettük, a csanádi püspökség *Szt. István*, Magyarország királya jámborságának köszönheti alapítását, aki a Krisztus hitére tért országot kettős *érsekséggel*, mindkét érsekséget pedig több püspökséggel látta el, a legkegyelmesebb akarata szerint. Hogy minő aggodalmas gondoskodását élvezte a csanádi egyházmegye, meg lehet érteni abból, hogy *Boldog Gellértet*, ezt a rendkívüli derék férfiút tette első püspökévé. Jól eső érzéssel tölt el azonban, hogy a csanádi püspökök teljesebb névsorát sikerült összeállítani.

A püspökök névsora

1. *B. Gellért* hazája *Velence* volt, nemzetségére nézve *Sacredonus*, amely család mind régisége, mind vagyona miatt már akkor híres volt a *velenceiek*nél. Hogy milyen nagyra értékelték polgártársai, abból lehet megállapítani, hogy részint tanultsága, részint erkölcsi kiválósága miatt a *Szt. Márk káptalanba* választották. Ez gazdag volt, és ha annak jövedelmeit akarta volna felhasználni, nagyon sok lehetőséggel bírt volna. *Gellért* azonban másfelé vonzódott, mint hogy elméjét veszendő javak használatával táplálja. Ezért elhatározta, hogy vallásos zarándoklatokkal elmegy *Jeruzsálem* városába. Már megérkezett Magyarországra, erre akarta ugyanis a megkezdett utat folytatni, amikor híre eljutott *Szt. Istvánhoz*. Ő a férfiú műveltségétől és jámborságától meghatva az út folytatásáról lebeszélte, és hogy lelkét egyre inkább az isteni dolgok tanulmányozására fordítsa, szívesen megengedte neki, hogy vonuljon vissza a budai földön levő szerzetesi közösségbe, amelynek *Bél* volt a neve. Itt időzött az 1030. évtől 1036-ig.³⁰ Mivel a jámborság és a tudomány művelésében kiválóan élen járt, a király előhívta és a

(p) Thuróczi, p. II. c. XXXIX. pag. 46, 19.²⁷

(q) Hyst. Comit. Hungar. M. S. C. —ben erre a helyre vonatkozóan.

csanádi egyház püspökévé tette. Hogy mekkora hittel látta el szent feladatát, bizonyíthatja az a fenyítés, amelyet *Aba* király ellen, aki vérrel mocskolta be a kezét a városában, alkalmazott. Hozzá kell ehhez tenni, hogy felépítette Szt. *Gergely* templomát, és ez a jámbor cselekedet csodálatos módon emelte *Csanádot*, amelyet, mivel a *Maros* folyó mellett fekszik, *Morisena Sedesnek*³¹ nevezett (r). Később, mikor *András*³² a királyi pálcá megszerzése után úgy vélekedett, hogy a magyarok szkíta pogányságát fékező zablát ideiglenesen lazítani kell, hogy annál könnyebben uralkodjék a makacs emberek felett, a mi *Gellértünk* a Buda alatt fekvő hegyről a Duna partjára hajítva jámborul halt meg, midőn az eset előtt isteni lélekkel eltelt beszédben figyelmeztette püspöktársait: *Beszterédet, Bődöt és Benetát*.³³ Csodához hasonló az, amit *Bonfini* (s) mesél: „*Leesése után — mondja — mivel a melle mozgott, azt hitték, hogy a lelke még benne van, lándzsával átszúrták, fejét kőhöz verték a Duna mellett. A szent férfiú vérével beszennyezett követ a Dunának semmiféle áradása sem tudta megtisztítani, pedig kb. 7 évig ott maradt, addig, amíg a papok az ő összegyűjtött ereklyéit Csanádon a templomban el nem helyezték. A követ az ügy tanubizonyosságaként az oltár lapjára tették.*” Az bizonyos, hogy ama budai hegy ettől a *Gellért* vértanutól kapta a nevét, amint népiesen ma is *Szent Gellért hegyének* hívják. *Bonfini* hozzáteszi (t): „*Most a budai alsó városban, ahol őt letaszították, van egy, a boldogult Gellért tiszteletére szentelt kápolna.*” Ez volt a nagyon jámbor férfiú vége. Róla mondja *Sabellicus*³⁵ (u): „*Voltak ebben az időben tudományukról és jámborságukról híres férfiak, Gellért csanádi püspök és a prágai Guthér, aki az igaz hitért való buzgósága miatt vértanu halált halt.*”

Ennek a nagyon kiváló püspöknek a vértanúsága után a *marosvári püspöki szék* üres volt. Vagy azért, mert az új király alatt minden ingadozó állapotban volt, vagy pedig mivel a keresztény ügynek a magyarok között történt hirtelen megzavarodása közepette nem akadt, akire ezt az annyira jelentős állást rábízhatták volna. Ez után az idő után.

2. *Esztoras Albert* 1090-ben kormányozta a püspökséget, amint azt *Szentiványi atya*³⁶ (v) megállapítja abból az oklevélből, melyet Szt. *László* az *Eszterházi* családnak adományozott.

3. *I. Dezső* 1097-ben állt a csanádi egyházmegye ügyeinek élén. Abban az időben ugyanis, amikor *Kálmán* király megszerzte az uradalmat, hogy hely legyen a betoldásra, az Isten egyházai iránt igen buzgó Szt. *László* állította ezt a *Dezsőt*

(r) Inchoffer, *Annal. Eccles. Hung.* pag. 346—7 és az 1036., 1037 évnél, ahol életrajzának írója idézve van.³⁴

(s) II. decas, liber II. pag. 196, 22. Vö. *Thuróczi*, p. II. c. XL. pag. 47 az 1037. évnél.

(t) Uo. 24. sor.

(u) IX. enneas, caput II. pag. 498.

(v) *Dissert. Paralipom.* folytatásában pag. 66.

erre a helyre. Hogy kiket ékesített ezután a csanádi tiara, arról az Évkönyvek hallgatnak. Kétségtelen azonban, hogy nem hiányoztak ama idők jellegéhez képest olyanok, akiknek a gondoskodására lehetett bízni ezt a jeles egyházmegyét.

4. II. *Dezső*. 1222-ben történik róla említés, vagyis akkoriban, amikor jeruzsálemi *András* keletről visszatérve a magyar nemességet, amely a nem minden tekintetben szerencsés vállalkozásban részt vett, kiváló szabadsággal ajándékozta meg^{36/a}

5. *Bulzo*, mint hihető, *Dezső* utóda, megérte *András* fiának, IV. *Bélának* korát és ezzel együtt azt a szájalomra méltó csapást, amelyet a tatároknak szörnyű tömege 1242-ben az egész Magyarországnak okozott. Csodálatos, hogy a csanádi püspökök névsorában arról a dologról semmiféle említés sem található. *Rogierius* erről így ír (x): „*Midőn Bulzo csanádi püspök és Miklós, Bora fia sok nemessel együtt feleségeiket, fiaikat, leányaikat és házuk népét a felsőbb részekre vezették, hogy aztán a király hadseregéhez csatlakozzanak, a velük szembejövő kunokkal igen heves csatába bocsátkoztak. Nekik ellenállni nem tudván, szinte mindnyájan kard által pusztultak el. A kocsi-ján betegen fekvő püspököt mégis kevesedmagával messzebbre szállították.*” Ugyanerről a *Bulzóról Bonfini* is említést tesz (y): „*A csanádi Bulzo — mondja — és Miklós, Bora fia, továbbá a nemesek fiaikkal és feleségükkel Magyarország felsőbb részébe igyekeztek, hogy a királyiakkal táborban egyesüljenek. Útközben megtámadták a kunokat; mindkét részről nagyon heves harcba bocsátkoztak.*”

6. I. *Benedek* 1243-ban volt hatalomban, amint ezt IV. *Béla* okleveléből, mely a Nyulak szigetén készült, megállapítottuk.

7. *Rascho. Lucius*,³⁷ az igen szorgalmas író értesít róla (z) az 1251. évhez szólóan írva; valószínűleg *Benedeket* követte éppen abban az időben, amikor IV. *Béla* a tatárok által annyira meggyötört ország helyreállítására fordította minden igyekezetét.

Ismét hiányoznak a püspökök nevei. Nem azért, mert nem voltak, akik a csanádi egyházmegye élén álltak, hanem mivel az a gondatlan korszak majdnem semmit sem hagyott az utódok emlékezte számára.

8. *Gergely* említése III. *András* oklevelében történik, melyet ő *Andrásnak*, Szepesi *Polyan* fiának, birtokhatárai megállapítása céljából adott ki az 1294. évben,

9. *Antal*. A XIV. század kezdetén, vagyis 1301-ben, a szerfölköt zavaros időben történik róla említés, amikor különböző irányú törekvések miatt az előkelők közül egyesek *Vencelt*, mások pedig nápolyi *Károlyt* követték. Mindkettőt királyi méltóságba helyezték a követőik.

(x) De destructione Hung. caput XXVI. pag. 186.

(y) II. decas, liber VIII. pag. 294, 33.

(z) Lucius, pag. 1776.

10. *Benedek* követte őt kb. az 1308. évben, amint az általános névjegyzékben található. *Ti. Károly* és *Vencel* között még nem csendesedett el a vetélkedés, Hogy az teljesen megszűnjön, a pápától éppen abban az időben küldött *Gentilis* bíboros szorgoskodott.

11. *Longobárd Jakab* került az élre *I. Károly* alatt, akinek a kíséretében említi *Bonfini* (aa), amikor a fiát, a 6 éves *Andrást* Róberthez, Szicília és Nápoly királyához vitte: „*Méltóságához képest válogatott kíséretet vitt magával — mondja a történétíró — elsősorban az esztergomi érseket, akinek Csanádi volt a neve, Andrást, a nagyváradi püspököt, Jakabot a csanádi püspököt, aki a longobárdok nemzetéből származott, Dancsot, Zólyom és Lipcse grófját és a nemesség nagyszámú csapatát gyűjtötte össze.*” *Thuróczi* nemcsak Longobardusnak, hanem *Physicus*nak is nevezi (bb), szerintem vagy azért, mert az orvostudománnyal foglalkozott, vagy mivel egyébként jártas volt a természet-tudományban.

12. *I. János* valószínűleg *Longobárdot* követte.

13. *I. Tamásról* 1351-ben, amikor a királyok legjobbika, *I. Lajos* ült az állam-kormány mellett, történik említés, amit *I. Lajos* 1351. évi rendeletének a záradékából lehet megtudni.

14. *Pál* és

15. *Miklós* következtek ezután de bizonytalan időben.

16. *II. János* említését a tudós szorgalmas lengyel történétírónál, *Cromerus-nál*³⁸ találom (cc): „*Erzsébet királynétől — mondja ő — követek érkeztek: István egri és János csanádi püspökök. Ezek akkor, amikor alkalom nyílt a beszédre, a lengyeleknek köszönetet nyilvánítottak, hogy Lajosnak a leányaira vonatkozóan adott hűségüket megőrizték. Arra buzdították őket, hogy a továbbiakban is tartsák meg azt. Azután követelték, hogy elhatározásukban ne ingadozzanak, ne válasszanak maguknak valakit királlyá, amíg az anyakirályné el nem dönti, hogy leányai közül melyik uralkodjék Lengyelországban.*” Ez volt a követjárás lényege. Később, amikor közös választással *Hedviget*, *Lajosnak*, Magyarország királyának leányát, ugyanazon *Erzsébet* ajánlására a lengyelek királynővé választották, a mi *Jánosunk* (dd) *Demeterrel*, a *Sanctorum IV Coronatorum* titulus bíborosával *Hedviget* Lengyelországba kísérte. Ez 1384-ben történt.

17. *I. Lukács*, 1395-ben történik róla feljegyzés, amikor *Zsigmond* uralkodott.

18. *II. Gergely Lukácsot* követte, már 1397-ben hatalmon volt.

19. *Dózsa testvér*. Említés történik róla *Zsigmond* 1405. évi III. decretumában és abban az oklevélben, melyet *Zsigmond* 1418. március 18-án a *szirmai Szirmai* nemzetségnek adományozott, ahol a neve *Donsa*-nak olvasható.

(aa) II. decas, liber IX. p. 322, 35.

(bb) A II. részben az 1333. évnél Pag. 88, 26.

(cc) Liber XIV. pag. 230. B.

20. *László Dózsa* után, 1423-ban még hatalmon volt. *Zsigmond VI.* decretuma mutatja, hogy halála után a csanádi püspöki szék egy ideig üres volt.

21. *II. Pált*, amint hihető, 1438-ban az akkor megkoronázott *Albert* ajándékozta meg a tiarával.

22. *Albert*. A névjegyzékekben már 1458-ban említik. Említése visszatér 1464-ben *Mátyás király II.* decretumában, ezért nagyon nehéz *Ianus Pannoniust* ahhoz az évhez venni, amint a névjegyzékekben található.

23. *III. Vitéz Jánost*, aki magát *Ianus Pannoniusnak*³⁹ nevezte, mielőtt a pécsi tiarát elfogadta, *Corvin Mátyás* a csanádival ajándékozta meg.

24. *IV. János*, melléknevén *Zakoly* lett a püspök, miután *Vitézt* áthelyezték a pécsi püspöki székbe. Neve olvasható *Mátyás király* 1486. évi *VI.* decretumának a záradékában. Életének rövid összefoglalását tartalmazzák az *Annales Eremi-Coenobitici*⁴⁰ (Remete-szerzetes Évkönyvek), amit itt illik idézni (ee): „*Abban az időben (1492. körül) élt Zakoly János testvér, aki tudományának és jámborságának tekintetbe vételével a csanádi püspöki székbe került, később pedig a főpapi tiarát a szerzetesi csuklyával felcserélve a diósgyőri Krisztus Szent Teste kolostorban a szerzetesi életet az elején kezdte az újoncok között, a noviciusmester irányításának teljesen alávetve. Régi méltóságának még a puszta említését is utálta, idejét annyira felhasználta a jámbor és tisztességes gyakorlatokba belemerülve, hogy senki sem látta a celláján kívül télenül járkálni. A magyarországi egyházak prelátsuai erősen érezték egy ilyen értékes embernek a hiányát; ezért, amikor az esztergomi érsek udvarában Budán összegyűltek, tanácsi határozatot hoztak, és arra az egy dologra törekedtek, hogy — amennyiben elhagyná a szerzetességet — térjen vissza az ő közösségükbe. Miután megkínálták tiarával, pástorbottal és gyűrűvel, elhatározásában az acélnál szilárdabbnak találták, kevésen múlt, hogy a püspökök erőszakossága miatt a bűnbánat szent köntöséből ki nem vetkőztették, ti. ha magát erőlyesen meg nem védi, és egy bizonyos a többieknél idősebb és helyesebb gondolkodással megáldott esztergomi, kétségtelenül fő papi személy a merész tettet e szavaival meg nem gátolta volna: „Bocsássuk el őt békében. Tanum az Isten, hogyha nem volnék öreg, a püspökségemet elhagyva az ő helyébe és nyomdokaiba lépnék.” Így dolguk végezetlenül oszlottak szét. Az *Ulászló király* által neki felajánlott kalocsai érsekséget is hasonló állhatatossággal kevesebbre becsülte a szerzetesi szegénységnél, 8 évvel a szerzetesi életbe lépése után, ámbár a király akkor kieszközölte tőle azt, hogy ne essék nehezeére néha tanácskozások céljából az ő királyi palotáját felkeresnie.” Ezeket tartalmazzák az *Évkönyvek*. Kétségtelenül említés történik róla *Ulászló**

(dd) Uo. a 237. lap végén. Add hozzá *Mária királynő* rendeletének végét.

(ee) Liber II. caput XXXII. pag. 761.

1492. évi első decretumában. Haláláról szintén az Évkönyvek szólnak: „Végül a férfiak legjobbika, miután a rendért sok kiváló dolgot vitt véghez, ugyanabban a kolostorban, ahol — amint mondtuk — a szerzetesi szellemet magába szívta, emberi személyét helynöki tisztségével együtt letette.” (ff) — az 1494. évben.

25. György. Így nevezi Szentiványi atya 1490. körül, vagyis, amint említettük, még János életében. Ebből arra lehet következtetni, ahogy akkor talán a helynöki feladatokat György látta el a püspökségben, mivel János a szerzetesi élet buzgóságától nem engedte magát elszakíttatni.

26. II. Lukács Ulászló alatt élt, ahogyan az annak 1495. évi II. és 1498. évi I. decretumából nyilvánvalóvá válik.

27. Csáki Miklós követte Lukácsot. Ulászló IV. decretumában olvasható, hogy őt már 1500 körül ékesítette az a méltóság. Említése visszatér az 1504. évben is. Mindkét helyen Miklósnak mondják. Tévednie kellett tehát Istvánffynak, aki őt Jánosnak mondta, hacsak fel nem tételezzük, hogy kettős névnek örvendett, úgy, hogy Miklósnak is nevezték és Jánosnak is; ez a szokás azonban akkoriban kevésbé volt gyakori a magyaroknál. Ő volt az a püspök, akit Székely György több, mint barbár kegyetlenséggel karóba húzva meggyilkolt. Istvánffy mondja (gg): „A város püspöke, a régi és nemes családból származó Csáki János, midőn félelmében a várba vonult vissza és az ostromot egy ideig elviselte, végül is az élelemnek és a szükségességnek hijával lévén, elhatározta, hogy inkább elmene-kül, bármerre is juttatja a sors, mintsem megadja magát hitszegő gazembereknek. És amikor az éj sötétsége által takarva, kevés kísérőjével csónakba szállt, hogy azzal átkelhesse a Maros folyón, amely Erdélyből jöve a vár és a város mellett folyik, és a legközelebbi hegyekbe, biztonságosabb helyekre menekülhesse, szerencsétlen eset folytán mezei emberek közé került, akik elfogták és sok gyalázzal, szidalommal illetve Györgyhez vitték. Őt sok verés és kínzás után, szent stólába és infulába öltöztöten (a nagy értékű ékköveket és gyöngyöket azonban, amelyekkel ékítve volt, szentségtörő kezekkel leszakítván), kihegyezett karóba húzva, méltatlan módon megölette.” Istvánffy így írta le az ő nagyon gonoszul történt legyilkolását. Taurinus szerint (hh) Csáki jól megfogalmazott szavakkal sokáig igyekezett a halált elhárítani: „Miklós szókratészi türelemmel kezdte mondani: A bátor vezér tulajdonsága, hogy semmiféle harag által ne engedje magát legyőzni. Kimélje a legyőzötteket és fenyítse meg a lázadókat. Legyen mértékletes, a méltányosság kedvelője. Sohase tagadja meg a bocsánatot attól, aki kéri. A bevallott tévedéseket önként bocsássa meg, mivel senki sem él bűn nélkül. Hajlítsd meg lelkedet, szelídítsd meg a haragodat, hagyj fel a dühösködéseddel.

(ff) Ugyanott a 263. lap végén. Apjáról, Zakoly Péterről és törökök felett aratott egyedülálló győzelméről lásd Bonfini, III. decas, liber X. pag. 531,

(gg) Liber V. pag. 70. 15.

Ereszd le szemöldöködet, hagyd a Catóra emlékeztető szigorú nézésedet, megenyhülve tekintsd a mi nyomorúságos ügyeinket: könnyeinkre és eme fejdíszünkre kérek, továbbá a te nevedre, legyőzhetetlen Székely vezér, a szerencsés sorsra és végzetre, az irántad jóindulatú istenekre, légy kíméletes a mi hibáinkkal szemben. Kíméld a szolgálodat, semmiféle győzelem nem nagyobb annál, mint amelyik a legyőzött ellenséget lélekben is leigázza. Nagy vizontszolgálatokat fogok tenni: mindenki számára a legkedvesebb szolgálatok azok, melyek által a nagy mennydörgő haragja megenyhül. Csak az életemet hagyd meg, minden más legyen a tiéd, amíg csak élek ugyanis, kész vagyok neked szolgálni. — Székely vizont: „Ha szemeknél kedvesebb lennél is, tüstént légy gyalázatosan átkozott.” A kétlábúak lehitványabika így fogadta annak a főpapnak a könyörgését, aki ahhoz a háborúhoz semmi mással nem járult hozzá, mint az ügyben való ártatlanságával. Tehát, hogy ne gyalázzal fogadja a halált, amit a minden zsarnoknál szörnyűbb György akart, a halálos ítélet elhangzása után: „Azt mondják, hogy Csáki Miklós azután így szólt: Hidd el, kegyetlen és gonosz országos rabló, semmit sem érsz el ezzel a haraggal. Mítse számít nekem, hogy a magasban, vagy a földön halok-e meg? Vajon karó vagy kard által pusztulok el? A halál az utolsó büntetés és a szerencsének híjával van. A minden keletkezett dolgot létrehozó anyaföld befogadja ezt egykor, mert a mi csontjaink számára seholsem fog párosi márványból készült magas síremlék emelkedni. Ő esztelen, az emberi síremlék csekély hiánya majdnem hasznos lesz. Az égiek előtt nem maradhat rejtve semmiféle gaztett, az isteni harag lassú lépésben közeledik, de az isten büntetése minél lassúbb, annál súlyosabb. Semmiféle bűn nem megy el bosszulatlanul, mint ahogyan a szélsőséges esetek számára veszedelmes a nagy hatalom. Nem tudom, mire képes az égi istenek és a fejedelem lassú haragja. Ime nyugodtan megyek a számomra legengesztelhetetlenebbül kiszabott büntetések elé. Téged, szörnyű vezér, sötét fogakkal fog megrágni a te kísérőd. — Nem szólt többet. Szavának utolsó részét a kellős közepén szakították félbe. Az élet eltávozott, tejfehér belső részeit kemény fával átdőfő hitvány szolga a méltatlan halállal elpusztult szánandó testet magas fatörzsre függesztette. A kifeszített bőr által megfeszült belei kiomlanak.” Ilyen volt a férfiúnak az állhatatossága és bátorsága: mégse hiányoznak, akik azt írják (ii), hogy ez a kivégzés számára nem volt méltánytalan. Bárhogyan áll is a dolog, mi teljes történetet kívántunk adni, hogy bizonyosságul szolgáljon az utókor számára: nincs semmi olyan szörnyű dolog, amit az embertelenséggel tetézett féltelenség meg ne tudna tenni.

28. V. Jánost az 1515. évnél és

29. III. Dezsőt az 1522. évnél említi Szentiványi a névjegyzékben. Ezzel ellentétben Ulászló 1514. évi decretumában

(hh) Stauromachus, avagy Servile bellum Pannonicum,⁴¹ liber III. a 117. és a következő verssorokban.

30. *Csaholi I. Ferenc* szerepel, mint csanádi püspök, akit, amint vélem, Miklós meggyilkolása után helyeztek abba a püspöki székre. Ezt a méltóságot a mohácsi vészig élvezte, ott többekkel együtt elesett, Istvánffy mondja (kk): „*Abban a csatában majdnem valamennyi püspök elpusztult László⁴³ esztergomi érsekkel együtt: Perényi Ferenc váradi, Paksi Balázs győri, Csaholi Ferenc csanádi püspök.*” Nem értem tehát, hogyan lehettek *János* és *Dezső*⁴⁴ a csanádi egyházmegye ügyeinek az élén ugyanabban az időben. *Ferenc* halála után, miként az egész Magyarország, a csanádi püspökség is egyre nehezebb helyzetbe került. Miután ugyanis *Zápolya János* megszerezte a hatalmat, a püspökségek világiak kezébe kerültek, amint *Istvánffy* mondja (ll): „*A két király vetélkedései és viszálykodásának zivatarjai közepette, amikor minden ingadozó helyzetbe került, majdnem valamennyi püspökség katonai és világi emberek civakodásának tárgya lett, az isteni dolgok engesztelhetetlen megsértésével és az emberi dolgokban a legrosszabb példát mutatva.*” Akkor a csanádi püspökséget is az egyébként fegyverforgatásban és háborúban kiváló *Berusicus Gáspár* birtokolta.⁴⁵ Ezt az 1534. évnél említik az Évkönyvek. Ezután

31. *Barzabási VI. János* szerepel a névjegyzékekben az 1539. évben.

32. Az imént említett *Ugodi II. Ferenc*⁴⁷ követte 1550-ben, minden idők legszerencsétlenebbikében, ami *Istvánffy*ből állapítható meg (mm). Őt *György barát* ajánlására *I. Ferdinánd* állította a püspökség élére, mivel azelőtt a fehérvári káptalan prépostja volt. Alighogy a püspöki széket elfoglalta, a várparancsnoknak harciatlan gyáva félelme miatt Csanád a török kezébe került. Így persze a püspökség és annak székhelye a török gonoszság mocsarába jutott. Eközben nem szakadt meg a püspökök sora, jóllehet Csanádot a törökök tartották birtokukban.

33. *Paulini Péterről* olvasható, hogy *Ugodi* halála után 1560-ban töltötte be ezt a méltóságot, amely azonban csak pusztaság címe volt.

34. *Kolozsvári VII. János*. E férfiú tanultságát, valamint kormányzati ügyekben való jártasságát abból lehet megállapítani, hogy 1561-ben arra érdemesítették, hogy a tridentin zsinatra követként elküldjék, *Dudits András*t adva neki társul. A császár megparancsolta a felszentelt férfiaknak, amint a pápa elrendelte, hogy az övéik sorából kettőt küldjenek. Azok *Kolozsvári János* csanádi és *Dudits András* tinnini püspököt választották, amint *Istvánffy* írja (nn). *János* abból a követjárásból nem tért vissza, ott halt meg. *Istvánffy* most így ír (oo):

(ii) *Tubero*, *Commentarius de temporibus suis*, liber X. pag. 293.⁴⁸

(kk) Liber VIII. pag. 130, 38. Egybevetve *Brodarics*sal: *De clade Mohacsensi*, *Zsámboki*, *Rerum Hung.*⁴⁶ függelékében pag. 772, 53.

(ll) Liber XII. pag. 198. 11.

(mm) Liber XVII. pag. 300, 35

„A követek, akiket a császár oda (Tridentbe) küldött, egészségesen tértek vissza hazájukba az egy János csanádi püspök kivételével, aki ott súlyos betegségben meghalt.” János így hát alig négy évig volt a tiara birtokában.

35. *Melegh Boldizsár*, aki a leleszi Szt. Kereszt kolostor prépostja is volt, 1573-ban szerepel az oklevelekben.

36. *Mathis István* 1583-ban,

37. *Szegedi III. Pál* 1589-ben voltak püspökök az oklevelek szerint.

38. *Verancsics Faustus* 1600-ban jutott a tiarához. Említése megtalálható az 1601. évi decretum 34. articulusában.

39. *Zalontoki II. Györgyöt* Szentiványi atya az 1602. évnél említi.

40. *Herovics I. Mátyás* (pp) 1608-ban és 1609-ben állott az ügyek élén. Ezt annak a decretumnak a záradékában lehet megállapítani, melyet ugyanabban az évben tettek közzé. II. *Mátyásnak* a szakolcaiak számára adott oklevele bizonyítja, hogy 1618-ban még életben volt.

41. *Dubowszki VIII. János* nyerte el ezután a csanádi tiarát. Ferdinánd decretuma az 51. articulusban és a záradékban említi őt 1625-ben. Utána

42. *Iváczy IX. János* 1630-ban szerepel a Szentiványi-féle névjegyzékben. Azonban helytelenül, mert az ugyanazon évi decretum tanúsítja, hogy ő akkor tinnini püspök volt; ez a rendelet egyszersmind a csanádi püspök említését is közbeszúrja, aki

43. *Doboczky György* (qq) volt, és ezt a méltóságot birtokolta 1635-ig, miként az abból az évből való decretum végén látható.

44. *Piski X. Jánost* szalkai apátból (rr) III. Ferdinánd választotta csanádi püspökké, amint az 1638. év decretumának záradéka bizonyítja. Később átkerült a nyitrai püspöki székhelybe, igen gyakran vett részt az ügyek intézésében (ss). Innen a váci püspökségbe, majd a kalocsai érsekségbe került (tt).

45. *Zongor Zsigmond* került Piski helyére. A csanádi püspökök közé sorolja az 1646. évi decretum záradéka. Később váradi püspök lett, amint az 1649. évi decretum 76. articulusából és záradékából értesülünk.

46. *Tarnóczi II. Mátyás* követte őt, miként az 1649. évi decretum záradékából látni lehet. Majd a váci tiarát kapta meg, amit 1655-ben vett birtokába, ama évi decretum tanúsága szerint.

(nn) Liber XX. pag. 407, 49.

(oo) XXI, kevéssel a vége előtt, pag. 436, 10.

(pp) Szentiványi katalógusában hibásan Martinus Herocitius.

(qq) A Szentiványi—féle katalógusban Duboczki -nak van írva.

(rr) Lásd az 1635. évi decretum 56. és 72. articulusát.

(ss) Az 1647. évi decretum 91, 103. articulusában, valamint a záradékban, ahol a neve Püski alakban szerepel.

(tt) Az 1649. évben a decretum záradékában.

47. *Pálffy II. Tamás* ugyanazon évi decretum szerint Tarnóczyt követte, de a Lipót-féle decretumokban az olvasható, hogy 1659-ben váci, 1662-ben egri püspök volt.

48. *Makripodári Jácint testvér* már 1659-ben csanádi püspök, Pálffy utóda. Az 1662. évi decretum végén is visszatér az említése.

49. *Pálffy Ferdinánd* 1672-ben szerepel.

50. *Ipolykéri Kéry IX. János* testvér neve az 1681. évi decretumban van meg.

51. *Fényesi György* 1685-ben szerepel a névjegyzékekben. Később egri püspök volt.

52. *Dwornikovich Mihály* 1688-ban volt hatalmon, amint a Lipót-féle decretumból kitűnik.

53. *Tellekesy István*, aki később az egri püspökségbe került, minden tekintetben kiválóan képzett és a szentbeszédtek tartásában csodálatosan ékesszóló volt. A csanádi tiarát 1696-ban kapta meg.

54. A *Nádasdi* grófok közül való igen híres *László*, császári tanácsos, ennek a püspökségnek nagyon dicséretre méltó megújítója, aki a törököknek erről a vidékről való elűzése után elsőként jutva az egész egyházmegye birtokába, minden igyekezetét a püspökség helyreállítására fordítja. Temesvár 1716. évi elfoglalása után az oly nagy ügynek az irányítását szerencsésen elkezdte.

A csanádi püspökök kiegészítése

Gróf Nádasdi László 1710. június 15-én került a csanádi püspökségbe.

Labsánszky Ferenc ki volt ugyan nevezve püspökké, de gyógyíthatatlan betegsége miatt az adományleveleket már nem tudta átvenni.

Ezt a püspökséget 1708. január 25-én *Ordódy Zsigmond* vette birtokába.

Elődje *Dolny István* 1699. június 15-én. Ennek elődje *Telekesy István* 1689. december 29-én. Ennek elődje *Dwornikovich Mihály* 1686. december 16-án. Ezt a kiegészítést Koller József úr, a császári kancellária tanácsosa és referendáriusa csatolta saját kezűleg.⁴⁸

II.

Makó mezőváros

Egyrészt a Maros északi oldalán kedvező helyen fekvő, másrészt lakosokban bővelkedő mezőváros. Vetésre alkalmas szántóföldön kívül ugyanis elsősorban a rétek termékenysége következtében állattartásban tűnik ki. Lakosai a mezei munkában nagyon szorgalmasak. Innen van, hogy egyrészt mezőgazdasági javakban bővelkednek, másrészt ekkora pusztá-

Makó város fekvése és előnyei

ságban kiváló szorgalmuk érdemét nyerik el. Mielőtt a törökök által elsilányított vidék tönkrement, oly népes hely volt, hogy városokkal versenyezhetett. Ezután az ellenséges zsarnokságnak mind saját magától, mind másoktól való elűzésében nagyon is kiválóan működött. Ennek jeles példáját, amit *Istvánffy** örökített meg, jól esik idézni: „*Mehmet a Marosnak ezt a vidékét megszállta, segítséget szándékozván vinni Izabellának György barát ellen, miután szélében megszállta a vidéket, részint erőszakkal, részint megfélemlítéssel elfoglalta valamennyi ottani várost és mezővárost; az egyes helyeken meghatározott őrségeket helyezett el, hogy azokat megvédjék. Vagy Mehmetnek az utasítására, vagy saját magának a választásából Camber-nek⁴⁹, ennek az elszánt embernek Nagylak jutott osztályrészül. Ő pedig azon a vidéken igen terjedelmes, szántóföldjének és szőlejének termékenységéről híres Makó mezővárosra, nem tudni, mi okból megharagudva 200 lovassal odament stb.*” Lásd *Istvánffynál*. A *Károlyiak* jeles nemzetségének a birtokában van. (ti. Makó)

II. szakasz

Csanád megye falvai

1. §

A megye többi része még nincs művelés alatt, mivel nem akadnak, akik erre az elpusztított tájra akarnának költözni. Ennyire akadályozott és nehéz dolog a pusztasággá vált vidéket, melyet a háborútól való örökös félelem is nyugtalanít, művelés alá venni és sűrűbben lakottá tenni. Ezért alig 2—3 falut lehet találni, amelyben már laknak. Ilyenek:

1. *Vásárhely*, a Maros partján fekszik, és részben eme fekvése, részben földjének kiváló jósága miatt előnyös. Gazdag ugyanis mindenfajta gabonának és a vidék természetéhez képest nem hitvány bornak hozamában.

2. *Kovácsháza*, egykor a Besenyeiek birtoka, melyet nem régen *Bibicz* erdélyi pénzügyi tisztviselő, telepítést létesítve megújított.

*Falvak, melyeket
ma laknak*

II. §

Hogy mennyire bővelkedett egykor ez az országrész nem kevésbé falvakban, mint jeles családokban, megállapítható az 1561. évi kimutatásból.⁵⁰ Ama idők papirosai között birtokunkban van az, amely a következő falvakat említi:

1. *Szetse*, a tisztelendő csanádi káptalan örökölt birtoka
2. *Tarnokova*, a Telegdiek nemzetségéé.
3. *Dombegyháza*, Kastellánffy Krisztiáné.
4. *Kis-Ágota*, Ispán Istváné.

* Liber XVII. pag. 302, 45.

5. *Kupa*, ugyanazé a Kastellánffyé
6. *Nagy-Rados*, Forgách Simoné.
7. *Fő-Berek*, Székely Balázsé.
8. *Basaaga*, ugyanazé.⁵¹
9. *Kutina*, Szerdzi Pálé.
10. *Szőnyel*, a csanádi püspöké.
11. *Majmod*, ugyanazé.
12. *Nagy Serény*, Szörényi és másoké.
13. *Latornyasz*, Esdemffy Ferencé.
14. *Abon*, Redegh Mihályé.⁵²
15. *Nagy Székes*,
16. *Szemlek*⁵³ a csanádi püspöké.
17. *Pabár*, ugyanazé.
18. *Sathi*, ugyazé.
19. *Pálegyháza*, Ocharovich Demeteré.
20. *Földeák*, Toldi Mátyásé és másoké.
21. *Gorsa*, Vásári Jánosé.
22. *Batida*, Balassa Bálinté.
23. *Mezőkopáncs*, Ocharovich Demeteré.
24. *Rétkopáncs*, Kendi Péteré, Balassa Bálinté és Orczy Lőrincé és másoké.
25. *Csókas*, Ocharovich Demeteré.
26. *Újváros*, Mágocsy Gásparé.
27. *Mágocs*, a kiváló származású Mágocsiaké, akiknek uralma alatt állt. A falu bizonyos része a tisztelendő aradi káptalanhoz tartozott.
28. *Boroskutas*, Mágocsy Gásparé.
29. *Varjas-Földvár*, Varjasy Boldizsaré.
30. *Czékegyház*,⁵⁴ Farkas Jánosé és Székely Balázsé.
31. *Komlós*, Jász Lukácsé.
32. *Kovács háza*, fentebb említettük, hogy Besenyei Lénárdé volt.
33. *Csató-Kamarás*, Székely Mártoné.
34. *Tompa*, Serényi Pálé.
35. *Kéktoras*, a Losonczyaké.
36. *Tempes*,⁵⁵ a Telegdieké.
37. *Torged*,⁵⁶ Makó Lászlóé.
38. *Lele*, Telegdié és Vesenyéé.
39. *Szentkirály*, Bóka Imréé.
40. *Tótkutas*, Dóczy Miklóssé.
41. *Komorkány*.⁵⁷ Dóczyé.
42. *Nadlak*,⁵⁸ Dóczyé.
43. *Kása-Bereg*, Keresztényes Lászlóé.
44. *Pitvaros*, Korláth Jánosé.
45. *Monyorós-Fecskés*, Serényi Pálé és Bebek Györgyé.
46. *Batornia*,⁵⁹ Balázs diáké és Toldi Wolffgangé.
47. *Szent Miklós* ugyanazé.
48. *Baktornya*,⁶⁰ Esdemffy Ferencé.
49. *Kis-Szöllős*, Serényi Miklóssé és Esdemffy Ferecné.
50. *Kis-Fecskés*, Jász Lukácsé.

51. *Buzás*, Forgách Simon pusztasága.
52. *Samsin*,⁶¹ Dóczy Miklósé.
53. *Megyés Igás*,⁶² Telegdi Istváné.
54. *Salánk*, Serényi Pálé.
55. *Chika*,⁶³ a csanádi püspöké.
56. *Bekenfalva*,⁶⁴ Besenyei Lénárdé.
57. *Chiek*, a csanádi püspöké.
58. *Assadfalva*,⁶⁵ a csanádi püspöké és a káptalané.
59. *Kis-Serény*, Serényi Pálé.
60. *Mező-Hegyes*, Dóczyé.
61. *Torony*,⁶⁶ Ocharovich Demeteré.
62. *Demeszeg*,⁶⁷ Makó Lászlóé.
63. *Belecs*, a csanádi püspöké és a káptalané.
64. *Mélykutarazos*, Dóczy Mihályé.
65. *Tomisköz*,⁶⁸ Dóczyé és a csanádi püspöké.
66. *Tót-Palota*, Dóczyé.
67. *Zambor*,⁶⁹ Telegdié és másoké.
68. *Kancza Monostor*, Telegdi Istváné és Makóé.
69. *Ördögház*, ugyancsak Telegdi Istváné.
70. *Szent-Tamás*, Vajda Mihályé.
71. *Nagy-Szent Péter*, Macedonai Péteré.
72. *Varjas*, ugyanazé.
73. *Kis-Gyula*, Zay Ferencé.
74. *Zaza falva*, Macedonai Péteré, Mágocsy és másoké.
75. *Nagy Gyula*, Galony Istváné és Jánosé.
76. *Térvár*, Gyulay Istváné.
77. *Munacz*, Radosayé, Feketée és másoké.
78. *Csóka*, Keresztény Lászlóé.
79. *Király-Monostor*.
80. *Szanad*, Keresztény Lászlóé és Telegdi Istváné.
81. *Rév-Kanizsa*, Csáky Lászlóé.
82. *Morotfa*, Keresztény Lászlóé és Telegdié.
83. *Vizes-Jan*, Despoté és másoké.
84. *Lóránd*,⁷⁰ ugyanazoké.
85. *Kutas*, Terényié, Kutasié és másoké.
86. *Bassahida*, Keresztény Lászlóé.
87. *Egres*, a csanádi püspöké.
88. *Botyár*, Ocharovich Demeteré.
89. *Bikacs*, Keresztény Lászlóé.
90. *Féllak*, ugyanazé.
91. *Rasomcza*, Serényi Pálé.
92. *Acsad*, Csáky Lászlóé.
93. *Sadany*,⁷¹ a csanádi káptalané.
94. *Ders*, a csanádi püspöké.

Akkoriban ezek voltak a helységek Csanád megyében, melyeknek manapság már többnyire sem a nevét, sem a helyét nem ismerjük. Ezért lenne kívánatos az ország-rész korábbi virágzásának a helyreállítását: ezen annál szorgosabban dolgozunk, minél jobban szeretjük sokat sújtott hazánkat.